

**RUSYA'NIN DEĞİŞEN AKDENİZ POLİTİKASI VE OSMANLI DEVLETİNE
YÖNELİK YENİ PLANLARI**

*Nurullah TEKATAŞ
**Sibel DOĞRUEK
***Fatma ŞAHİN
****Murat KAÇIRAN
*****Gökhan KIN
*****Kamil KAYA

Araştırma Makalesi

Makale Gönderme Tarihi

12. 06. 2023

Makale Kabul Tarihi

24. 07. 2023

Atıf Bilgisi

Chicago: Nurullah Tekataş, Sibel Doğruer, Fatma Şahin, Murat Kaçiran, Gökhan Kın, Kamil Kaya, “Rusya’nın Değişen Akdeniz Politikası Ve Osmanlı Devletine Yönelik Yeni Planları”, *International Journal of Eastern Mediterranean Studies*, Vol. 1, Issue: 2, 2023, ss. 200-213.

Apa: Tekataş, N., Doğruer, S., Şahin, F., Kaçiran, M., Kın, G., Kaya, K. (2023), “Rusya’nın Değişen Akdeniz Politikası Ve Osmanlı Devletine Yönelik Yeni Planları”, *International Journal of Eastern Mediterranean Studies*, Vol. 1, Issue: 2, ss. 200-213.

Özet

Rus Çarlığı Deli Petro zamanından itibaren Rusya’nın Akdeniz ve sıcak denizlere ulaşmasına dair geliştirdiği politika ile 1492’de başlamış olduğu Osmanlı-Rus mücadelesini on dokuzuncu yüzyılda nihayete erdirmek üzere hamlelerini yapmış ve 1878 Ayastefanos Anlaşması ile buna da muvaffak olmuştur. Ancak İngiliz faktörü bu son vuruşu akamete uğratmış olup, 1914 yılına kadar da ertelenmesini sağlamıştır. Bu yıl dünya savaşının arafesi olup, Rusya Osmanlı ile hesaplaşmasını nihayete erdirmek ve özellikle Kafkaslar ve Boğazlar politikasını neticelendirmek için son bir girişim başlatmıştır. Bu girişimde yanında bu defa İngiltere ve Fransa da müttefik olarak yer almaktadır. Rusya’nın bu hamlesi Akdeniz’deki dengelerin bir kez daha değişeceğini ve nihayetinde Rus ideallerinin bütün dünyaya kabul ettirileceği anlamına gelmekteydi.

Bu makalede Rusya’nın Akdenize inme politikalarının neticelenmesi aşamasında İngiltere ve Osmanlı ile olan son düellosunun parametreleri üzerinde durulacaktır

Anahtar Kelimeler: Akdeniz, Politika, İngiltere, Rusya, Savaş.

Abstract

With the policy developed by Russia to reach the Mediterranean and warm seas since the time of Peter the Great, the Russian Tsarist made its moves to end the Ottoman-Russian struggle that had begun in 1492 in the nineteenth century, and with the 1878 San Stefano Agreement, it succeeded. However, the British factor faltered this last hit and delayed it until 1914. This year is the eve of the world war, and Russia has started a final attempt to end its reckoning with the Ottoman Empire and especially to conclude its policy on the Caucasus and the Straits. In addition to this initiative, this time England and France are also allies. This move of Russia meant that the balances in the Mediterranean would change once again and that Russian ideals would eventually be imposed on the whole world.

* Müdür, Şahinbey Ortaokulu, nurullahtekatas23@gmail.com, Orcid No: 0009-0002-7989-2701

** Müdür Yardımcısı, İmam Çoban İlkokulu, sibeldogruer1978@gmail.com, Orcid no: 0009-0005-5415-2688

*** Öğretmen, Şahinbey Bilim Sanat Merkezi, fatmashn4633@gmail.com, Orcid no: 0009-0002-0825-1616

**** Müdür, Şehitkamil Vilayetler Hizmet Birliği Anaokulu, muratkaciran0308@gmail.com, Orcid no:0009-0005-7167-1367

***** Müdür, Ali İhsan Göğüş İlkokulu, gokhankin1976@gmail.com, Orcid no:0009-0003-2871-1365

**** Müdür Yardımcısı, Mehmet Akif İnan Ortaokulu, kamilkaya272727@gmail.com, Orcid: 0009-0002-1646-2704

In this article, the parameters of Russia's last duel with England and the Ottoman Empire will be focused on in the process of concluding the policies of going to the Mediterranean.

Keywords: Mediterranean, Politics, England, Russia, War.

Giriş

Rusya'nın bugünkü konuma ulaşmasında, I. Petro(1682-1725)'nin önemli bir role sahip olduğu çoğu uzman tarafından kabul edilmektedir. İktidara geldiği dönemde Avrupa'yı örnek alan I. Petro, başta silahlı kuvvetler olmak üzere tüm devlet teşkilatını reforma tabi tutmuştur. Bunun neticesinde kendisine yönelik bölgesel tehditleri ortadan kaldıran Rusya, İmparatorluğunu ilan ederek Avrupa'nın büyük devletlerinden biri haline gelmiştir. Bu başarıdan sonra Rusya'nın küresel bir güç olabileceğine de inanan I. Petro, devletin dış politika faaliyetlerini bu hedefe ulaşmasını sağlayabilecek şekilde yönlendirmiştir¹. Doğal olarak bu tarihten itibaren Rusya'nın dış politika gündemine, Baltık Denizi ve Karadeniz'de uluslararası ekonomik sistemle bütünleşmesini engelleyen boğazlar sorunu dahil olmuştur. Bu engellerin her ne surette olursa olsun aşılması gerektiğini düşünen Rus Çarı I. Petro, ekonomik kalkınma ve gücün kaynağının da denizlerde olduğunu öngörmüştür. Ona göre, boğazları aşarak sıcak denizlere ulaşmak suretiyle büyük güç olabilmenin iki şartı bulunmaktadır. İlki, aşamalı bir şekilde güneye doğru genişleyerek Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılmasıdır. Ancak Dünya Adası olarak tanımlanan Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının jeostratejik açıdan en kritik bölümünde yer alan Osmanlı Devleti'nin aşılması, istikrarlı ve sabırlı bir ilerlemeye bağlıydı. Bu amaç doğrultusunda Rusya, Osmanlı Devleti ile on üç kez savaşmış ve bu savaşların on birini kazanmış olmasına rağmen Osmanlı engelini aşmayı başaramamıştır. İkincisi ise, oluşturulacak güçlü bir donanma vasıtasıyla Rusya'nın gücünü, sadece Karadeniz ve Baltık Denizi'nde değil, tüm deniz ve okyanuslarda ya da dünyanın her yerinde gösterebilmektir². Rus Çarlığı'nın önündeki Osmanlı engelini ortadan kaldırma ve sıcak denizlere ulaşma amacıyla uygulamaya koyduğu politika, uzun süre Osmanlı-Rus rekabetine kaynaklık etmiştir. Osmanlı ile rekabetinde Çarlık Rusyası'nın niyetini en iyi anlayan uzmanlardan biri Alman Alfred Stenzel'dir. Adı geçen uzman, 1894'te basımı yapılan "İstanbul'a En Kısa Yol: Ordu ve Donanma Birlik Etkisine Bir Örnek" isimli kitapçığında, "Osmanlı ile rekabetinde Rus Çarlığı, ne yapmak istiyor veya ne yapmalı?" sorusunun cevabını bulmaya çalışmıştır. Ona göre; Rus Çarlığı, Avrupa ile ticaretini geliştirmek istiyorsa, boğazlardan serbestçe geçiş hakkına sahip olmalıdır. Bunu gerçekleştirebilmek için de, önceliğini Akdeniz'e çıkış imkanı veren Türk Boğazlarına vermelidir³. Bunun nedeni Prut, Dinyester, Buğ, Dinyeper, Don ve

¹ Mustafa Üren, Küresel Güç Olma Hedefi Bağlamında Rusya'nın Doğu Akdeniz Politikası, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 31, Sayı: 2, Elazığ 2021, s. 852.

² Üren, a.g.m., s. 852.

³ Üren, a.g.m., s. 852.

Volga gibi Rusya'nın verimli topraklarının üçte ikisini oluşturan Boğazlarla bağlantılı olmasıdır. Bu topraklarda üretilen Rus ürünleri, ancak Karadeniz üzerinden Türk boğazlarını kullanmak suretiyle ihtiyaç duyulan ülkelere ulaştırılabilmektedir. Diğer taraftan Akdeniz'in çok geniş bölgelere ulaşım imkanı sunması, onu hem siyasi hem de ticari bakımdan önemli kılmaktadır. Ayrıca Akdeniz'in dini merkezlerle olan bağlantısı, konunun önemiyle ilişkili kültürel boyutu da devreye sokmaktadır. Bunların dışında, Rus topraklarının çok geniş bir coğrafyaya yayılması, Rus donanmasının da geniş bir coğrafyada konuşlanmasını zorunlu hale getirmektedir. Böyle bir durumda Pasifik Okyanusu, Baltık Denizi, Kuzey Denizi ve Kara Deniz'de konuşlu bulunan Rus donanma unsurlarının birbirlerini destekleme yeteneği ortadan kalkmaktadır. Bu nedenle tüm Okyanuslarla irtibatı sağlayan Akdeniz'in önemi, Rusya açısından daha da artmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu ile girdiği rekabette kısa sürede üstünlüğü ele geçiren Rus Çarlığı, sıcak denizlere ulaşabilmek için kendini boğazlarla sınırlandırmamış, güneye doğru genişlemesine paralel olarak iki alternatif güzergâh daha eklemiştir. İlki, Doğu Avrupa ve Balkanlar üzerinden Ege Denizi ya da Akdeniz'e ulaşılması; diğeri, Kafkasya üzerinden İskenderun ya da Basra Körfezleri vasıtasıyla Akdeniz ile temasın sağlanmasıdır. Osmanlı-Rus rekabetinin artarak devam ettiği bu dönem içinde İngiltere, uzun süre söz konusu rekabeti sessizce izlemeyi tercih etmiştir. Ancak Çarlık Rusyası'nın sıcak denizlere ulaşma olasılığının ortaya çıkmasıyla, İngiltere tutumunu değiştirmiştir. Bu konuda Fransa'nın 1798'de Mısır'ı işgali ve Fransa'ya karşı yetersiz kalan Osmanlı Devleti'nin Rus Çarlığı ile imzaladığı İttifak Antlaşması, İngiltere'yi harekete geçirmiştir. Rus Donanmasının Akdeniz'i kullanmasını bölgesel çıkarlarına tehdit olarak algılayan ve bu nedenle devreye giren İngiltere, Fransa'yı Mısır'dan çıkarmakla kalmamış, uzun mücadele neticesinde 1841'de Londra'da topladığı konferansta, Türk boğazlarının kullanımıyla ilgili genel esasları bütün devletlere kabul ettirmiştir. Be gelişmeden sonra 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rus Çarlığı'nın Osmanlı Devleti'ni ağır bir yenilgiye uğratması ve Kafkasya üzerinden İskenderun ve Basra Körfezlerine doğru ilerleme yönündeki niyetini açıkça ortaya koyması, İngiliz Yönetimi'nde büyük bir tedirginlik yaratmıştır⁴. Bu gelişmeleri dikkatle takip eden İngiltere, Çarlık Yönetimi'nin İskenderun ve Basra Körfezlerine ulaşma ihtimaline karşı Doğu Akdeniz ve Basra Körfezi'nde gerekli önlemleri almıştır. Çok sayıdaki girişimlerine rağmen Rus Çarlığı, sıcak denizlere ulaşma yönündeki hayalini gerçekleştiremeden I. Dünya Savaşı sonunda siyasi ömrünü tamamlayarak yerini Sovyetler Birliği'ne bırakmıştır. İktidarı ele geçiren Bolşevikler, önceliklerini ülke içi siyasi ve ekonomik gelişmelere vermiştir. Bu nedenle sıcak denizlere ulaşma politikasıyla ilgilenme fırsatını bulamamışlardır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra küresel bir güç olarak ortaya çıkan Sovyet

⁴ Üren, a.g.m., s. 852.

Yönetimi, Çarlık Rusyası'nda olduğu gibi dikkatini yeniden Orta Doğu ve Akdeniz'e çevirmiştir. Doğu Dünyasının lideri olarak, Orta Doğu ve Akdeniz'de başta ABD olmak üzere Batı dünyası ile kıyasıya rekabete girmiş, ancak Soğuk Savaş'ı kaybetmesi nedeniyle bazı kazanımlar elde ettiği her iki bölgeyi de terk etmek zorunda kalmıştır. Sovyetlerin ardılı Rusya da, tıpkı selefi gibi önceliğini ülke içi ve yakın çevresindeki konumunu güçlendirmeye vermiştir⁵. Bunu başarıyla tamamladığına inanan Rusya, Putin'in işbaşına gelmesiyle birlikte ilgisini yeniden Orta Doğu ve Akdeniz'e çevirmiştir. Dolayısıyla üç asırlık Rus tarihinin değişmeyen özelliği, sıcak denizlere ulaşma yönündeki kararlılığıdır. Bununla özdeşleşen diğer bir özelliği ise, girişimlerine rağmen bu alanda henüz başarılı olamamasıdır. Doğal olarak böyle bir durumda akla gelen ilk konu, "Bu sefer başarılı olabilecek mi?" sorusudur. Rusya'nın Doğu Akdeniz Politikasının ele alınacağı bu çalışmanın temel amacı, küresel güç olduğunu ispatlamak için yeniden geri döndüğü Doğu Akdeniz'de siyasi ve askeri varlığını devam ettirebilmek amacıyla uygulamaya koyduğu politikasının daha iyi anlaşılabilmesini sağlamaktır. Bu kapsamda; önce, Rusya'nın dahil olduğu Doğu Akdeniz'deki ortamın jeopolitik teorilere uygun bir tanımlaması yapılacaktır. Ardından, bölgedeki mevcut jeopolitik ortamda etkin olan bölgesel ve küresel dinamiklerin Rusya'nın politikasını nasıl etkileyebilir sorusunun cevabı aranacaktır. Daha sonra konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Rusya'nın bölgeye yönelik politikasını şekillendiren temel esaslar incelenecektir. Söz konusu esasların açıklığa kavuşturulmasından sonra bölgedeki aktörlerle ilişkileri ele alınacaktır. Nihayetinde, elde edilen verilerin ışığında genel bir analiz yapılarak "Rusya bu sefer bölgede kalıcı olabilecek mi?" sorusunun cevabı aranacaktır⁶.

Rusya, Büyük Petro (Pierre le Grand) zamanından beri bu sorunun cevabını aramaktadır ve gücünün büyük bir bölümünü Baltık ve Karadeniz gibi kapalı iki bölgeden çıkararak, Akdeniz gibi açık bir denize inebilmek için harcamıştır. Bu amaç uğruna Akdeniz meselesine dâhil olan Rusya Osmanlı İmparatorluğunun yeniden diriliş çalışmalarını mümkün merteye baltalamaya ve böylece bir gün Boğazlar meselesini tek başına ve kendi menfaatine çözümlen planlarını yapmaya devam etmiştir⁷.

Müellif Charles Veley, Petro ve haleflerinin bu hülyasının bir gün mutlaka netice vereceğine inanmaktaydı. Ona göre, bu oluşumu engelleyen tek güç İngiltere ve onun entrikalarıydı. Ancak İngiltere hariciye nezaretini oluşturan güç zaman içinde eriyip gitmiş olduğundan, Almanların Akdeniz'de yerleşmesini engelleyebilmek adına Ruslara boğazların kapısının açılmasına sıcak bakacağı günlerin de pek yakın olduğunu söylemektedir⁸.

⁵ Üren, a.g.m., s. 853.

⁶ Üren, a.g.m., s. 853.

⁷ Charles Veley, *Le Problème Méditerranéen*, Paris 1913, s.84.

⁸ Veley, *a.g.e.*, s.85.

Hindistan'a yönelik olarak İngilizlerin endişesi bugünkü Rus siyasetiyle alakalı değildi. Endişelerin daha yakın ve daha vahim sebepleri vardı. Akdeniz'le ilgili Fransa-İngiltere anlaşması sebebiyle artık Rusya'nın Karadeniz filosunun Akdeniz'in doğusunda kendisine karşı durabileceğine yönelik bir endişesi kalmamıştır⁹.

İngiltere'nin tek derdi, Almanya bir Akdeniz ülkesi olacak ise onu zararsız kılacak ve dengeleyecek yeni bir gücün Akdeniz'de bulunmasını temin etmektir. Bu sebeple Rusların Akdeniz'e inmeleri Almanya açısından ne kadar problem üretecek ise, İngilizler açısından da o derece çözümler üretecek idi¹⁰.

1900'lere uzanan dönemde, önemli bir takım uluslararası, bölgesel ve stratejik gelişmeler, İngiliz politikalarını büyük ölçüde etkilemiştir. Ortaya çıkakları zamanda bu gelişmeler, İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'na ve Boğazlara yönelik politikalarının temel prensiplerinde önemli değişiklikleri, ya da yeniden farklı bir yorumla ele alınmasını zorunlu kılmış, olaylarla bağlantılı olarak da Boğazların öneminde göreceli bir azalmaya sebep olmuştur. Denilebilir ki, bu dönemde, İngiliz stratejik odaklarında önemli bir kayma olmuştur¹¹.

Bu yıllarda İngiliz stratejisinin ilgi alanı doğu Akdeniz'de, Osmanlı İmparatorluğu'nun doğudaki topraklarında ve doğrudan İran'a yönelebilecek tehlikeler üzerinde yoğunlaşmıştır. Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında Anadolu'nun doğu vilayetlerindeki Rus fetihleri, birçok yönden İngiltere'ye tehlike sinyalleri vermiştir. Osmanlı'nın Avrupa toprakları üzerindeki Rus tehdidi, İngiliz çıkarları için uzak ve dolaylı bir tehlike iken, Rusya'nın Kars ve Ardahan'daki fetihleri Suriye ve Mezopotamya üzerinde olası bir Rus tehdidini gündeme getirmiştir. Bu ülkenin Türk Boğazlarını kullanarak değil de, daha doğudan, Osmanlı'nın Doğu Anadolu'daki topraklarını kullanarak İran'a ve oradan da daha güneye, İran Körfezi'ne ilerlemek isteyişi; yeni bir stratejik gelişme olarak ortaya çıkmıştır. Öte yandan Ruslar aynı yolu kullanarak, fakat bu sefer Suriye üzerinden Süveyş Kanalı'nı da tehdit edebilirlerdi. Özellikle stratejik bir hedef olarak, Bağdat'tan geçerek Bombay'a uzanan yolun Rusya'nın kontrolüne geçmesi halinde, İngiltere'nin Hindistan ticareti ve Hindistan'daki güvenliği ciddi bir tehlike ile karşılaşabilirdi¹².

Bu sırada, İmparatorluğun merkezi durumundaki İstanbul'un Rusya tarafından işgal tehdidi ile karşı karşıya bulunması da İngiltere tarafından, bu dolaylı tehlikelerin oluşumunu çabuklaştırabilecek bir unsur olarak algılandı. Bu nedenledir ki, İstanbul'a yönelik olası bir Rus saldırısını engellemek ve

⁹ Veley, *a.g.e.*, s.85.

¹⁰ Veley, *a.g.e.*, s.85.

¹¹ Esin Yurdusev, "Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve Hindistan Üçgeninde İngiltere'nin Boğazlar Politikası", *Bulleten* Cilt: LXIII, Sayı: 36, Ankara 1999, s. 567.

¹² Yurdusev, *a.g.m.*, s. 567.

Rusya karşısında caydırıcı bir güç oluşturmak için, dönemin başbakanı Disraeli, Kabinenin de onayını alarak, Akdeniz'de bulunan İngiliz Deniz Filosu'nun bir bölümünü Çanakkale Boğazı'ndan geçirmek suretiyle İstanbul önlerine kadar gönderdi (18 Şubat 1878). Bu Osmanlı Sultanı'nın onayı alınmadan gerçekleşen tek taraflı bir girişimdi, dolayısıyla bu hareket Osmanlılar tarafından ağır bir protesto ile karşılandı¹³.

Uluslararası ilişkiler yönünden ve konumuzla ilgili olarak önemli bir gelişme, giderek bozulan Osmanlı İngiliz dostluğudur. Bunun çeşitli sebepleri vardır. Her ne kadar teorik olarak, İngiltere "Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün korunması" prensibini savunuyorsa da, Avrupa'daki gelişmelerden bir süre için kendisini uzak tuttuğu ve ülke içinde Osmanlılar aleyhine gelişen karşı eğilimler olduğu için, pratikte bu pozisyonu uzun süre sürdürmesi oldukça güçtür. Bunun dışında, özellikle Avrupa kıtasındaki yeni gelişmeler. Balkan uluslarının giderek artan hırsları ve dolayısıyla Osmanlı'ya yönelen toprak talepleri, bu prensibin İngiltere tarafından korunmasını biraz daha zorlaştırmıştır. Bu nedenlerden dolayıdır ki, bu dönemde, sözü edilen prensibin uygulanmasında, Osmanlı toprak bütünlüğü iki farklı alana bölünmüş ve Asya'daki Osmanlı toprakları; Balkanlardaki Osmanlı memleketleri şeklinde ifadesini bulan yeni bir yoruma gidilmiştir. Bir mukayese yapıldığında, Asya'daki Osmanlı topraklarının durumu daha farklıdır ve Balkanlardakinden daha önemlidir İngiltere için. Bu nedenle, Asya'da geriye kalan toprakları korumak için Balkanlar'daki kayıplara göz yumulmuş, hatta bizzat onaylanmıştır. Sonuç itibariyle bu durum, Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin bir derece daha bozulmasına neden olmuştur. Fakat bütün bunların içinde Osmanlı için en can alıcı noktayı, düşmanlarından daha çok, geleneksel dostluğun olduğu, ya da dost namzedi bir ülkeye verdiği toprak kayıpları oluşturmuştur¹⁴. Öncelikle 1877- 1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında İngiltere yardımları karşılığında Kıbrıs'ı ve daha sonra da 1882 yılında Mısır'ı işgal etmiştir. Bu iki işgal, gerçekten de İngiltere için çok büyük bir kazanç olmuştur. Boğazlar yerine, Kıbrıs, Mısır ve 1869 yılında açılan Süveyş kanalı, Akdeniz'e çıkabilecek Rus filosunun kontrolunda kullanılacak yeni alternatifler olarak belirerek, İngiliz stratejisinin odak noktalarının bu alanlara yönelmesini sağlamıştır. Bundan da öte, bu durum Akdeniz'deki güç dengesini İngiltere lehine bozarak, hem Hindistan'a uzanan deniz yollarındaki güvenliği daha belirgin bir hale getirmiş, hem de bu ülkeyi Doğu Akdeniz'in hâkimi kılmıştır¹⁵.

Bunun karşısında kaybedilen Osmanlı dostluğudur; Sultan'ın güveninin yitirilmesiyle birlikte İngiltere, Asya'daki İmparatorluğu'nu tehlikeye sokmuştur. Çünkü Osmanlı Devleti, bu gelişmeler sonunda Çanakkale Boğazı'nın girişini, herhangi bir İngiliz hareketi ihtimaline karşı güçlendirecektir.

¹³ Yurdusev, a.g.m., s. 568.

¹⁴ Yurdusev, a.g.m., s. 569.

¹⁵ Yurdusev, a.g.m., s. 569.

Orta Asya'da yaşanan kriz sırasında bu gelişme ve buna ek olarak oluşan bağlaşıklık sistemi İngiliz stratejisini oldukça zor bir durumda bırakmıştır¹⁶.

Oysaki Boğazlar, daha çok Karadeniz'den çıkışı sağlayan noktalar olarak önem taşıdıkları ve Rus ilerlemelerini engelleyebilecek faktörler olarak görüldükleri için, Boğazların Kapalılığı kuralı İngiltere tarafından şiddetle savunulmuştur. Çok doğal olarak bu İngiltere'nin avantajıdır. Fakat daha sonraki, özellikle Orta Asya'daki önemli bir takım gelişmeler, bu durumu tersine çevirerek, bu defa Boğazları Karadeniz'e bir giriş olarak gündeme getirmiş ve bu konudaki İngiliz politikalarını büyük ölçüde etkilemiştir¹⁷.

1830'lardan itibaren Türkistan üzerindeki Rus ilerlemeleri, bu ülkeyi çoktan İran sınırlarına getirmişti, özellikle 1870'lerden sonra, Hindistan'ın stratejik sınırları (İran, Afganistan, daha sonraki yıllarda Tibet) üzerindeki Rus zorlamaları, Rusya ile Asya topraklarında, olası bir çatışma tehlikesini ortaya çıkarmıştı. Böylesi bir olasılık kar ısında, gerçekten güç bir durumda kalabilecek tek ülke vardı, o da İngiltere'ydi. Bilindiği gibi. Kolonyal bir imparatorluk ve aynı zamanda da ada devleti olmanın gereği olarak, İngiltere denizlerde güçlüdür ve bütün savunma stratejisini bu alanda yoğunlaştırmıştır. Halbuki, Asya'da yeni yeni oluşmaya başlayan Rus tehlikesi, ihtiyaç halinde, bu ülke ile karada da rekabet edebilme zorunluluğunu doğurmuştu. Fakat karada Rusya'nın güçlü ordularına karşı, İngiltere'nin Hindistan'daki mevcut potansiyeli, böylesi bir güçle baş edebilecek şekilde organize edilmemişti. Bu dönemde hazırlanan askeri raporlarda, İngiltere'nin Rusya'ya karşı başarılı olabileceği tek yerin Karadeniz olduğu belirlenmiştir¹⁸.

Orta Asya'daki bu gelişmelerle daha önce hiç öngörülme-yen bir durum kendini göstermiştir ve bu Palmerston'un üzerinde önemle durduğu Boğazların savaş gemilerine kapalılığı prensibini altüst etmiştir. Hindistan'ın stratejik sınırlarındaki mevcut zorlamalar ve Hindistan'a yönelen tehlikeler, olası bir kriz durumunda, Boğazlar yolu ile Rusya'nın Karadeniz'de sıkıştırılmasını zorunlu kılıyordu. Fakat Osmanlı Devleti Rusya ile barış halindeyken ve Osmanlı'nın desteği ve izni olmadan bu olayı gerçekleştirmek oldukça zor görünüyordu. Bu nedenledir ki, Palmerston'dan farklı olarak, bu döneme imzasını atan, Lord Salisbury, bütün ülkelerin savaş gemilerinin Boğazlardan serbest geçiş hakkının olması gerektiğini savunmaya başlamıştır. Fakat hem Osmanlı Devleti'nden, hem de diğer Avrupa devletlerinden destek alamadığı için, Berlin Kongresi sırasında Salisbury, 'İngiltere açısından Boğazların kapalılığı prensibinin, artık bağlayıcı olarak görülmediği ve bunun, olası bir kriz esnasında Osmanlı Sultanı'nın kararlarını kendi özgür iradesine göre verip veremeyeceği şartına göre değerlendirileceği' yolunda bir beyanatta bulunmuştur. Aslında bu sözler, bundan sonra İngiltere'nin

¹⁶ Yurdusev, a.g.m., s. 569.

¹⁷ Yurdusev, a.g.m., s. 569.

¹⁸ Yurdusev, a.g.m., s. 570.

yorumlarında serbest olacağı ve gerektiğinde tek taraflı kararlar alabileceği anlamını taşıyordu. Gerçekten ilginçtir, bu dönemde İngiltere legal ya da illegal olsun, gerekli gördüğü zaman Türk Boğazlarından geçebilmenin yollarını aramıştır. Fakat İngiltere'nin bu çabaları sonuçsuz kalmış, 1878-1896 yılları arasında ortaya çıkan önemli uluslararası ve stratejik gelişmeler, İngiliz Donanmasının Karadeniz'e girmesini engellediği gibi, Türk Boğazlarındaki geleneksel hareket serbestisini de büsbütün yok etmiştir. Boğazların Kapalılığı prensibi bu kez, kendi aleyhine işlemiştir¹⁹.

Özellikle, Rusya'nın diğer iki Büyük Avrupa Devleti Avusturya-Macaristan ve Almanya ile yapmış olduğu 1881 Antlaşması. Boğazların kapalılığı kuralını İngiltere aleyhine güçlendirmiş ve ilk defa olarak, bu ülkenin Boğazlardaki hareket serbestisini büyük ölçüde kısıtlamıştır. Bu nedenledir ki, 1885 Penjdeh krizi esnasında çok gerekli olduğu halde, İngiltere Boğazlardan Karadeniz'e geçerek Rusya'yı tehdit etmeye cesaret edememiştir. İlk olarak burada ortaya çıkan ve İngiltere'nin Türk Boğazları'ndaki hareket serbestisini sınırlayan bu gelişmeye karşı İngiltere ilgisiz kalmamıştır ve bundan kurtulmanın yollarını aramıştır.²⁰

Bununla beraber bu devletlerin her biri karşılıklı güvensizlikler sebebiyle aralarında bu işi bitirmek yerine, her defasında bunu önce Türkiye ile ve gizlice hal yoluna koymayı denediler. Mesela, İtalya-Türkiye Muharebesi bu konuda Osmanlı hükümetine yapılabilecek baskı için pek münasip bir zamandı. 6 Aralık 1911'de İstanbul'dan çekilen bir telgraf Rus teşebbüslerini şöyle ifade ediyordu²¹:

“Rusya hükümet-i Osmaniye'ye bir nota tevdi' etti ki bundan Karadeniz Rus filosunun Bosfor ve Çanakal'a Boğazları'ndan hakk-ı murûri olması ve bu boğazların atiyen düvel-i sa'ire donanmasına mesdûd kalması taleb edilmektedir.” Bu notayı gönderen Ruslar, İtalya ile girişilen muharebeyi bir fırsat olarak değerlendirirken, aba altından sopa göstererek Kars ve Ardahan bölgelerinde de harekâta başlamak suretiyle Türkiye'yi bir oldubitti ile karşı karşıya bırakmak istemekteydiler²².

Müellife göre Ruslar bu teklif ile Türkiye'yi himayelerinde alelade bir eyalet haline sokacaklardı ki, bu Osmanlı kabinesinin hiçbir zaman kabul edemeyeceği bir beyan idi. Müellif, Bâb-ı âlînin bu tehdide boyun eğmeyeceği gibi, kesin olarak reddedeceğine de inanmaktaydı. Gerçekten de öyle olmuştur ve Osmanlı hükümeti Rusların İstanbul'da bir vesayet kurmasına asla izin vermeyeceklerini göstermiş oldular. Bu husus Rus yayın organları Le Novoie Vremia'da büyük bir yer tutmuştur. Ancak tezkir edilen kısım teklifin yapıldığı hususu olmakla beraber, Boğazlardan Rusların da istifade etme haklarının olduğu hususu resmi olarak dillendirilmiştir²³.

¹⁹ Yurdusev, a.g.m., s. 570-571.

²⁰ Yurdusev, “a.g.m., s. 572.

²¹ Veley, a.g.e., s.86.

²² Veley, a.g.e., s.86.

²³ Veley, a.g.e., s.87.

Osmanlı hükümeti kendisine yapılan bu tehdit-vari ve ahlaksız teklifi ifşa ederek, Rusları Akdeniz'de hâkimiyet kurmak emelinde olan diğer devletler nazarında suçlu duruma düşürmek ve endişeye sevk etmek ümidindeydi. Bu niyet aslında beklenen sonucu da verdi. 23 Aralık İstanbul Rusya sefiri Mösyö Çarıkof Petersburg'a çağrıldı ve yerine Rusya'nın Belgrad sefiri *Mösyö dö-Girs* (M. de Hartwig) getirildi²⁴.

Bu arada patlak veren Balkan Muharebesi boğazlar meselesini bir defa daha dünya gündemine taşıdı. 17 Kasım 1912'de *La Gazette de Samt-Petersbourg*'da yayınlanan bir haber, Doğu Meselesi'nin tasfiyesinde Rusya'nın Karadeniz Boğazı ile Çanakkale Boğaz'ının müdafaasız bir hale sokulmasını talep edeceğini bildiriyordu. Bundan dört gün sonra da 21 Kasım'da *la Frankfurter Zeitung Gazetesi*'nin Petersburg muhabiri bir telgrafında Rusya hükümeti boğazlardan serbestçe geçmek ve birkaç kömür istasyonu kurabilmek için, Osmanlı hükümetinden yer talebinde bulunmaya karar verdiğini bildirmekteydi²⁵.

Bu tarihlerde Rusya'nın bütün dikkatini Boğazlar meselesine vermiş olması, yakın zamanda gelebilecek bir tehdidin adeta habercisi gibiydi. Rusların bu takıntısı yanı başlarında cereyan eden ve yüzyıllarca Osmanlıyı silip tüketmek istedikleri topraklarda patlak veren Balkan Savaş'ını dahi, onlar için ikinci plana düşüren bir mesele haline dönüştürdü. Öyle ki bu konuda Ruslar, Avusturya ve İngiltere'ye isteyebilecekleri her müsaadeyi de vermeye hazır görünmekteydi. 26 Kasım'da *Petit Journal Gazetesi*'nde çıkan bir başka haberde, boğazlar meselesinde Rusya boğazlarda askerî açıdan kıymetli bir miktar arazinin kendi elinde veya Türklerin elinde bulunmasında fayda görmekteydi. Çünkü Ruslar her halükarda Türkler ile uyuşabilirlerdi. Bunun dışında yapılacak teklifleri ve hele hele ki İstanbul'un herkese açık bir toprak haline getirilmesini Rusya hiçbir zaman kabul etmeyecekti²⁶.

Bu tavrı ile Ruslar, Karadeniz Boğazı'nı diğer donanmalara tamamen kapamak arzusunda olduklarını göstermekteydiler. Öyleki Karadeniz sahillerinin emniyeti de bunu gerektirmekteydi. Rusya ordusu ve donanması her ne durumda olursa olsun bu hususu muhafaza için gerekirse harbe dahi girişmekten çekinmeyecekti. Bu mesele onun için tam bir hayat memmat meselesiydi²⁷.

Ruslar İstanbul boğazını bu maksatla istemekteydi ve burasını elde etmeleri halinde Çanakkale Boğazı'yla ilişkilerini keseceklerdi. Orasını ellerinde bulunduracak hükümet istediği tahkimatı yapmakta serbest olacaktı. Bununla beraber Karadeniz Filosunun Akdeniz'e istediği zaman geçmesi

²⁴ Elie Kedouri, *England and the Middle East The Destruction of the Ottoman Empire 1914-1921*, (London: Bowes and Bowes, 1956), SS.928.

²⁵ Veley, *a.g.e.*, s.88.

²⁶ Veley, *a.g.e.*, s.88-89.

²⁷ Veley, *a.g.e.*, s.89.

için gereken izin de verilmesi ayrı bir husus olup, bunun için direnmeyecekti. Rusya Karadeniz Boğazı için her şeyi göze alabilirdi. Çünkü onun ticarî menfaatleri için bu yeterliydi. Kaldı ki Çanakkale Boğazı'ndan serbest bir şekilde geçiş tamamen diğer devletlerle alakalıydı. Öyleki İtalya-Türkiye Muharebesi'nde Çanakkale Boğazı Türkler tarafından kapatıldığı zaman açılması için öncelikle itiraz eden ülkelerden biri İngiltere idi. Rusya'nın dış dünya ile yapacağı ticaret sebebiyle elbette boğazın açık olup olmaması önemliydi, ancak boğaz üzerindeki Rus ticaretinin Avrupa devletlerine ait ticaret gemileriyle yapılıyor olması Rusların elini güçlendirmekte ve Çanakkale'nin açıklığı veya kapalılığı onu çok da alakadar etmiyordu. Onun ithalatı ve ihracatı çok da hayati değilken, bu yolda özellikle İngiltere, Almanya ve İtalya'nın hayati çıkarları bulunduğu da açıktı. Bu sebeple Rusya'nın İstanbul üzerindeki emellerinin siyasî bir hırs değil, tam tersine bir zaruretin sonucu olduğu açıkça görülmektedir²⁸.

Bütün bunlar dâhilinde Rusların boğazların açılışıyla Akdeniz'e bir kapı açmaları onları Akdeniz devleti yapmaya yetmeyecekti. Bunun tam ve kesin olarak gerçekleşebilmesi için boğazların açılması kadar, **Rus donanması için Adalar Denizi'nde veya Doğu Akdeniz'de bir hareket üssü kurmaları gerekmektedir**²⁹.

İşte bundan dolayı idi ki *Gâzet Dosen Pertersburg* ile *La Gazette de Saint-Pétersbourg et de la Frankfurter Zeitung* gazeteleri bu meselenin uyandığını ilan ederlerken, Ruslar Osmanlı adalarından birini elde ederek, bu denizde bir kömür istasyonu kurmak arzusunu açıkça dile getirmekteydiler. Bunu elde etmek için her yolu deneyecek olan Rusya, Almanların da aynı şeyi istemeleri sebebiyle tek yol olarak, Türk mukavemetinin son safhalarından birini teşkil edecek olan Anadolu'nun tamamen işgalini de göz ardı etmedikleri anlaşılmaktaydı³⁰.

Ancak buna teşebbüs mümkün görünmüyor ise de bu husus herkesin aklının bir kenarında bulunmuyor da değildi. Bunu er veya geç gündeme getireceğe benzeyen Rusya Anadolu'da bu amaca ulaşmak için iki ayrı istikamet belirlemiştir. Bu istikametlerden herhangi birinin gerçekleşmesini ise zamana bırakmıştı. Buna karşılık Rusya, Osmanlı Devletine ait olan Karadeniz sahillerini ise artık kendi mirası içerisinde telakki etmekteydi. Batum'dan Trabzon, Samsun ve İstanbul boğazına kadar kendisine bir güzergâh çizmiş olan Ruslar, ikinci yol olarak ise Ermenistan içinden hareket ederek İskenderun'a, buradan da Suriye'ye doğru bir başka bir cephe açmayı düşünmekteydiler³¹.

²⁸ J.C.Hurewitz. *Diplomacy in the Near and Middle East: A Documentary Record 1535-1914*, (Princeton: D.Van Nostrand Company, 1956). Vol.1, ss. 116 vd; Veley, *a.g.e.*, s.90.

²⁹ Veley, *a.g.e.*, s.90.

³⁰ V.J. Puryear, *England, Russia and the Straits Question 1844-1856*, (Berkeley, University of California. 1931), s. 30.

³¹ Veley, *a.g.e.*, s.92.

Bu iki istikamet her ne kadar birbirine göre zıtlıklar taşıyor olsa da, Rusya'nın bu iki istikamet arasında bütün Anadolu'yu istila etmek hayaliyle hareket ettikleri de bir gerçektir. Bununla beraber Ruslar, orada Almanların da benzer ihtirasları olduğunun farkındaydı ve bunu ortadan kaldırmak için iki taraf arasında müthiş bir harbi göze almak gerektiğinin de bilincindeydiler. Bu harbi istemeyen her iki taraf da İstanbul ile İskenderun Körfezi arasında büyük bir diplomasi savaşı vererek, bir pazarlık sonucunda bu hususta hal edilebilir görünmekteydi³².

Şayet bu iki süper güç bir muharebe arifesine gelir de diplomasiye başvurmak gerekirse, Anadolu kuzey ve güney istikametinde Rusya ile Almanlar arasında iki ayrı nüfuz bölgesine bölünmesi ihtimalinin gündeme gelmesi halinde, Rusya Doğu Anadolu üzerinden hareket ederek Payas ile İskenderun Körfezi ve buradan Suriye cihetinde bir yola sahip olmayı arzu ettiğinden bunu güzel bir pazarlığın konusu yapabilecekti. Almanların bu teklifi kabul etmesi halinde Ruslar Bağdat hattına kavuşmak için İran'ın kuzeyinden geçirmeyi tasarladıkları bir yöne müsaade almaları da mümkün olabilecekti. Böyle bir anlaşmanın olması halinde Ruslar İstanbul'u elde etmekle kalmayacak boğazlar üzerinden Midilli karşılarına veya nihayet belki de İzmir'e kadar Adalar Denizi'ne de ilerleme hakkını elde etmiş olacaktı³³.

Almanlar ise Bağdat hattı ile Üsküdar'dan İskenderun'a kadar bütün Anadolu'yu kendi nüfuz dairelerine almak arzusundaydılar. Bu sebeple Rusya'ya muhalefet etmeleri halinde Rusya bu defa Doğu Anadolu ve Suriye tarafından da tamamen atılmış olacaktı. Bu sebeple emellerini ancak Anadolu'nun batısındaki nüfuz sahalarında gerçekleştirme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktı. Ancak Ruslar Adalar Denizi cihetindeki emellerini gerçekleştirme konusunda pek emin değillerdi. Bu sebeple bütün dikkatlerini Doğu Anadolu ve Suriye üzerine yoğunlaştırmışlardı³⁴.

Rusların Kafkaslarda epey Ermeni tebaası vardı. Bunlarla bir fırsatını bularak Osmanlı İmparatorluğu'nun Ermenilerin oturduğu vilayetlere müdahale etmeyi ve bu yolla kendisine Suriye yolunu açmayı hedefliyordu. Bu sebeple daha önce 1893'te Sivas cihetine yönelmiş olan demir yoluna müdahale eden Rusya, hattın Erzurum, Harput ve Diyarbakır'a çizgisine döndürülmesini sağlayarak, Bağdat hattına müdahale etmişti ve hattın Konya, Adana-Halep istikametiyle El-Cezireden geçmesini teklif etmiş ve bunda da başarılı olmuştu³⁵.

³² Veley, *a.g.e.*, s.92.

³³ Charles Kingsley Webster, *The Foreign Policy of Palmerston 1850- 1841: Britain the Liberal Movement and the Eastern Question*, Vol. I-II (London: G. Bell and Sons Ltd., 1951), s. 619; Veley, *a.g.e.*, s.92-93.

³⁴ G.J.Alder, "The Key to India: Britain and Herat Problem 1830-1863- Part I.", *Middle Eastern Studies*, (Vol.10, No.2, 1970), s. 187.

³⁵ Veley, *a.g.e.*, s.93-94.

Bu hadiseden çok az bir zaman sonra Ermeni başkaldırması sebebiyle Ermenilerin külliyetle Rusya yönüne hicret etmeleri, Rusya ile Türkiye arasında bir mukavele yapılmasını gündeme getirmişti ki, Rusya Kafkasya'ya göçen Ermenilerin Türkiye'ye dönmesini reddetmeyi, Türkiye ise buna karşılık Anadolu'da verilecek bazı şimendifer imtiyazlarını Rus sermayedarlarına vermeyi taahhüt etmişti. Bu mukavele ile Doğu Anadolu'daki harekât alanını tahkim eden Rusya, bölgede fitne çıkarmaktan da asla geri durmadı. **1908 İnkılabı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ermenilerle meskûn vilayetlerinde büyük mitingler düzenlenmesini temin ederken, Adana'da baş gösteren Ermeni ayaklanması da Rus propagandasının başka bir yönü idi**³⁶.

Rusların bu propagandaları sayesinde 1912 Kasım'da Ermeni Patriği açıktan açığa İstanbul'un Rus sefirinden Rusya'nın himayesini ve Ermenistan ve Kürdistan'ın bu devlet tarafından işgalini rica eder hale gelmişti. Bu propagandalar sayesinde Ermeni ahalisi artık bir Rus müdahalesini veya Ermenilerin meskûn olduğu topraklarda Ruslar tarafından desteklenmeleri yönünde Ruslar, Ermenileri kazanmayı başarmış oldu. Böylece Ermeniler gibi Rusya da Ermeni ıslahatı meselesini Londra'daki konferansa taşıyabilme hakkına sahip olmuşlardı³⁷.

Rusların bu meseleye yoğun mesai harcamaları, Osmanlı Devleti'nin Rus nüfuzuna girmesini istemeyen Fransa'yı harekete geçirdi. Bunun üzerine Avrupa devletlerinin itirazları çoğaldı ve Ruslar bu projeden vaz geçmek zorunda kaldılar. Tan (*Temps*) *Gazetesi*'nin Petersburg muhabiri **Rusların bu manevraları sayesinde Ermeni meselesinin uluslararası bir mesele haline dönüştüğünü, şayet harp ortamı son bulursa, bu defa da Ermeni meselesinin dünya gündemini oluşturan yeni bir buhran haline geleceğine işaret etmesi** manidardır demektedir³⁸.

Buna mukabil Ermenilerin bu tarihten sonra Rusya tarafından daima desteklenecekleri bilinen bir hususun başka bir şekilde ifadesiydi. Bu itibarla Ruslar Ermeniler ile yakından alakadar olmaya devam edeceği bir yana daha önce Kürdistan'da meydana gelen hadiselerde olduğu gibi Rusya'nın kendi sınır bölgelerinde bu tür hadiselerle sebep olacak durumlara zamanında müdahale edilmesini Osmanlı hükümetinden istediğini belirtmektedir³⁹.

Ruslar Ermenilerle ilgili projelerinden asla vazgeçmeyeceklerdi. Ruslar Ermenilerle ilgili olarak Türkiye tarafından yapılacak ıslahatın sonuna kadar takip edileceğini Ermeni ahalinin

³⁶ Veley, *a.g.e.*, s.94.

³⁷ J.F. Standish, "British Maritime Policy in the Persian Gulf", *Middle Eastern Studies*, (Vol.3. No.4, 1967), s. 340.

³⁸ Veley, *a.g.e.*, s.95.

³⁹ Kenneth Bourne, *The Foreign Policy of Victorian England 1830-1902*, (Oxford: Clarendon Press, 1970), s. 413.

menfaatlerinin temin edilmemesi halinde, Rusya'nın bu ıslahatı asla tastik etmeyeceği garantisini vermektedir⁴⁰.

Rusların bu Ermeni sevdası, aslında İskenderun Körfezi'ne ve buradan da Suriye'ye ulaşmak emeline hizmet eden bir araçtan başka bir şey değildi. Bu sebeple Ruslar *Berlin Muahedesi*'nin 61'inci maddesiyle Türkiye tarafından vadedilen ıslahatın sadece Ermenilerle meskûn yerlerle sınırlı kalmamasını, Ermeni cemaatlerin bulunduğu bütün yerlerde tatbikinde ısrar etmiştir. Rusların bundan maksadı onlara göre ekserisini Ermenilerin oluşturduğu Adana'ya kadar bu sayede ulaşmak ve oradan Akdeniz'e nüfuz etmenin yolunu açacak bir güzergâh oluşturmaktı⁴¹.

Bu sayede Suriye ve Filistin'e de bu yoldan ulaşılmış olacaktı ki, bu isteklerinin hiçbiri gerçekte kabul görmeyecekti. Zira önüne başka ülkelerin menfaatleri, ihtirasları ve maddi engelleri çıkacaktı. Şayet Rusya bunların hepsinden kurtulur ve kendisini denizlerden ayıran setleri ortadan kaldırabilir ise bu plan ve projelerin bir sonuca ulaşma ihtimali olabilecekti⁴².

Bütün bu çıkar çatışmalarını birbirinden ayırarak değerlendirmek mümkün görünmemektedir. Gerçekte Akdeniz'de cereyan eden bu çatışma devletleri birbirleriyle mücadeleye sevk ederken, mesele kendi içinde taraftarı olmayan bir şekle de bürünmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun hayatını sürdürmesini sağlayan bu kanun, pek çok noktada Akdeniz düzenini ve şimdiki durumunu da korumaktadır. Devletlerin gösterdiği hırs, tamahkârlık ve rekabet, birbirlerine eşit kuvvetlerin doğmasına sebep olacak ve düzenin devamı mümkün olacaktır.

Ancak bu düzen o kadar imkânsızdır ki, ortaya çıkacak yeni bir unsurun müdahalesi onu yok edecek şekilde tahrip etmekle tehdit edecektir.

Sonuç

Balkan müttefik heyetlerinin kazandığı zaferler, Akdeniz noktasında doğu meselesini alt üst etmiş ve Avrupa devletlerinin harici siyasetlerini yeniden kurmaya zorlamıştır. Eğer zafer kazanılması halinde Balkan müttefikleri çökmek yerine kuvvetlerini birleştirerek Avrupa'nın güney doğusunda faal ve kuvvetli bir imparatorluk tesis etme imkânına sahip olurlarsa Akdeniz düzeni de tehdit altına girecektir. O zaman mecburi olarak bu düzen başka bir plan üzerine tesis edilecek ve tamamen yok olmamak için biraz tadilata muhtaç kalacaktır. Yarın Rusya'nın, Almanya ve hatta Yunanistan'ın rolü bu duruma göre bugünkünden daha farklı olabilecektir.

⁴⁰ Veley, *a.g.e.*, s.96.

⁴¹ L.C. Brown, *International Politics and Middle East: Old Rules and Dangerous Game*, (London: I.B.Taurus, 1984), s.108; Veley, *a.g.e.*, s.96-97.

⁴² Veley, *a.g.e.*, s.97.

Akdeniz meselesine bir bakmak gerekirse, bu mesele durgunlaşmak yerine giderek daha hareketli ve kargaşa içinde kalmaya meyillidir. Akdeniz üzerinde kurulması düşünülen yeni ve büyük yol, Ümit Burnu'ndan Kahire'ye, Üsküdar'dan Basra (Bassorah)'ya, İskenderiye'den Basra'ya ve Kalküta (Calcutta)'ya kadar uzanmakta ve bu merkezler arasında kurulacak ticarî yol daha büyük bir ehemmiyet kazanmaktaydı.

Akdeniz'in bugün hangi noktada eski ehemmiyetini muhafaza ettiğini tayin etmek gerçekten büyük önem arz etmektedir. Bu deniz sadece üç âlemin ortak noktasını teşkil etmekle kalmıyor, orada başlayan ve oraya uzanan yolların arz ettiği önem, bu yollara sahip olanların nüfuzunu Asya ve Afrika'nın bütün parçalarına kadar taşımasını sağlayacaktır.

Kaynaklar

Üren, Mustafa, Küresel Güç Olma Hedefi Bağlamında Rusya'nın Doğu Akdeniz Politikası, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 31, Sayı: 2, Elazığ 2021.

Veley, Charles, *Le Problème Méditerranéen*, Paris 1913.

Yurdusev, Esin, "Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve Hindistan Üçgeninde İngiltere'nin Boğazlar Politikası", *Bellekten* Cilt: LXIII, Sayı: 36, Ankara 1999.

Kedouri, Elie, *England and the Middle East The Destruction of the Ottoman Empire 1914-1921*, London: Bowes and Bowes, 1956.

Hurewitz, J.C., *Diplomacy in the Near and Middle East: A Documentary Record 1535-1914*, Princeton: D.Van Nostrand Company, 1956, Vol.1.

Puryear, V.J., *England, Russia and the Straits Question 1844-1856*, Berkeley, University of California. 1931.

Webster, Charles Kingsley, *The Foreign Policy of Palmerston 1850- 1841: Britain the Liberal Movement and the Eastern Question*, Vol. I-II, London: G. Bell and Sons Ltd.. 1951.

Alder, G.J., "The Key to Indiaç: Britain and Herat Problem 1830-1863- Part I.", *Middle Eastern Studies*, Vol.10, No.2, 1970.

Standish, J.F., "British Maritime Policy in the Persian Gulf", *Middle Eastern Studies*, Vol. 3. No.4, 1967.

Bourne, Kenneth, *The Foreign Policy of Victorian England 1830-1902*, (Oxford: Clarendon Press, 1970), s. 413.

L.C. Brown, *International Politics and Middle East: Old Rules and Dangerous Game*, London: I.B.Taurus, 1984.